

נייר עמדה

פורום עולמי לעם היהודי

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי (מיסודה של הסוכנות היהודית לא"י) בע"מ

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי הוקם בשנת 2002, כמוסד עצמאי מכוון מעשה לתכנון מדיניות, שלא למטרת רווח. המכון יבחן את האתגרים, האיומים וההזדמנויות העומדים בפני הבטחת ההמשכיות והשגשוג של העם היהודי, במאמץ לפתח תהליך אסטרטגי לתכנון מדיניות כלל יהודית. הפעילות המקצועית תכלול בין היתר הערכת דינמיקות על ידי מיפוי ההתפתחויות העיקריות בעם היהודי. בכך יתרום המכון לחיזוק הממשק בין תכנון מדיניות לבין קבלת החלטות וביצוען על ידי קביעת סדר יום וכן פיתוח וניתוח חלופות מדיניות.

יוזמות בשלבי ביצוע שונים:

- הערכה שנתית של המצב והדינמיקות של העם היהודי
- עתידים חלופיים לעם היהודי לשנת 2025
- "דמוגרפיה יהודית" - מגמות שוטפות, תחזיות והשלכות מדיניות
- שיפור מעמדו של העם היהודי במעצמות על מתהוות שנעדרות מסורת תנ"כית
- ניהול משברים בעם היהודי

המכון יקדם שיח מדיניות למנהיגות יהודית על ידי פרסום ניירות מדיניות והכנת מסמכי רקע למקבלי החלטות. בנוסף, המכון ידריך מקצועני-מדיניות במאמץ לסייע בבניית יכולות חשיבה אסטרטגית ותכנון מדיניות עם יהודי.

נייר עמדה זה הוכן על ידי צוות המכון:

נשיא מכון: יחזקאל דרור מנכ"ל: אבינועם ברייזוף
עמיתים בכירים: אבי גיל, סרג'ו דלה-פרגולה, דוד דרי, שלום ולד
עמית אורח: שמואל טריגנו
עמיתים: נפתלי אלימלך, צביקה ארון, מייקל וייל, אהבה זרמבסקי, דב מימון, שרון פרדו
עמיתים נלווים: אמיר קדרי, ישראל פופקו, יוגב קרסטני

שותפים וחברי האסיפה הכללית

שי חרמש

גובר הסוכה"י

סלי מרידור

יו"ר הנהלת הסוכה"י

קרול סלומון

יו"ר חבר הנאמנים, סוכה"י

גיי סרבר

יו"ר הוועדה לתקציב וכספים, סוכה"י

ארלין קאופמן וסנדי בקלור

לי קורמן

נשיא קרו ע"ש דוד ואינו מאירס

ג'ק קיי

לסטד קראון וצ'ארלס גודמן

מטעם משפחת קראון-גודמן

מועצת המנהלים -

המועצה המקצועית המנחה

יושב ראש

דניס רוס

חברי המועצה

עוזי ארד

עוזי דיין

סטיב הופמן

אהרון ידלין

יהודית ליברנט

יצחק מולכו

יעקב נאמן

סטיב נסטיר

יעקב עמידרור

סמי פרידריך

ג'ון רסקיי

ניהול פרויקטים

איטה אלקלעי

פורום עולמי לעם היהודי

המלצות

המלצה ראשונה:

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי ממליץ על חיזוק עבודת המטה הנוגעת להשלכות על העם היהודי של החלטות ישראליות. במסגרת זו יש להעמיק את ההתייעצויות עם מנהיגים, ארגונים והוגים יהודיים באופן לא רשמי לפי הצורך.

המלצה שנייה:

א. יש להקים "פורום ראשי הארגונים העולמיים בעם היהודי". הפורום צריך להיות מצומצם כדי להבטיח את יעילות פעולתו. ישתתפו נציג אחד או שניים לכל היותר מכל אחד מהארגונים העיקריים. לצידו ניתן להקים קבוצות עבודה שיכללו משתתפים נוספים. פורום זה ייפגש לפחות פעמיים בשנה כדי לדון בבעיות משותפות, להחליף מידע ודעות, ולחפש דרכים לשיפור התיאום.

ב. המכון ממליץ להשתמש במנגנון ועדת התיאום ממשלה-סוכנות, תוך ניצול מעמדה החוקי, לצורך קיום התייעצויות בין מנהיגי התפוצות עם ממשלת ישראל. לצורך זה מומלץ להרחיב את ועדת התיאום ולכלול בה גם את פורום ראשי הארגונים העולמיים בעם היהודי.

המלצה שלישית:

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי ממליץ לארגן ועידה עולמית ראשונה של העם היהודי, שתוקדש לחיזוק הרצף הבין-דורי. דרוש להכין את הוועידה בקפידה רבה כדי להבטיח שיח מעמיק ואיכותי, במליאה ובקבוצות העבודה גם יחד. נשיא מדינת ישראל בשיתוף עם ראשי הארגונים העולמיים בעם היהודי יעניקו

חסות לפעילות זו. לאחר הוועידה הראשונה, יש לקיים בהסכמה ועפ"י החלטה מתאימה, ועידות נוספות, שההשתתפות בהן תותאם בחלקה לנושאים שעל סדר היום. קבוצות עבודה תקיימנה שיח רצוף בתקופות שבין הוועידות. נשיאות וסגל עובדים קטן יהיו אחראים לכינוס הוועידות ולהיערכות לקראתן.

המלצה רביעית:

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי מייחס משמעות רבה ליוזמה להקים ארגון עולמי לעם היהודי. עם זה, המכון ממליץ במצב הקיים לא להקים ארגון חדש משום שארגון כזה אינו הולם את מבנה העם היהודי ועלול לסבך את המפה הארגונית הקיימת באופנים שנוקם רב מתועלתם. כמו-כן, חסרה ההסכמה החיונית להקמת ארגון כזה. לכן המכון ממליץ להתקדם במימוש חלופות אחרות ורק אחרי שייצבר ניסיון בוועידות שנתיות, לבחון את האפשרויות להתקדם לעבר מבנים נוספים של פורומים/ארגונים עולמיים של העם היהודי, שיענו על צרכים קיומיים שאין להם טיפול הולם. עם זה מודגש שיש להימנע מפעולה טרם זמנה.

המלצה חמישית:

- להתקדם להקמת פורום עולמי של פעילים יהודים צעירים (עד גיל 35)
- א. מומלץ להתייחס עקרונית בחיוב לרעיון של הקמת פורום עולמי של פעילים יהודים צעירים. יש ללמוד אותו בדחיפות, לעבד אותו, להעריכו ולהכינו למימוש, תוך שיתוף פעולה הדוק עם פורומים קיימים של צעירים יהודים ומנהיגים מן השטח.
- ב. דרוש ללמוד את הרכב הגילים בהנהגות הארגונים היהודיים העיקריים, ולעשות מאמץ להבטיח שלפחות עשרים-וחמישה עד שלושים-וחמישה אחוזים מן החברים יהיו בני פחות משלושים-וחמש.

פורום עולמי לעם היהודי

1. הקדמה

בישיבת ועדת הכנסת לענייני עליה, קליטה ותפוצות, שהתקיימה במשכן הנשיא ב-13 בדצמבר 2004, החליטו הנשיא קצב ויו"ר הוועדה, חברת הכנסת קולט אביטל, לדחות את המהלכים לקידום יוזמת הנשיא להקמת "בית שני" עד 1 באפריל 2005, בהמשך להתחייבות המכון לתכנון מדיניות עם יהודי להגיש נייר עמדה בנושא.

מסמך זה מהווה פיתוח נוסף להמלצת המכון לתכנון מדיניות עם יהודי (להלן "המכון"), שהובאה בהערכת המצב השנתית של העם היהודי לשנת 2004 בדבר שיפור מנגנוני ההתייעצות וקבלת ההחלטות העומדים לרשות העם היהודי. זאת, תוך התחשבות יתרה ביוזמת נשיא מדינת ישראל להקמת פורום יהודי עולמי לטיפול בסוגיות העם היהודי.

המסמך מעריך את המצב ואת הצרכים של העם היהודי ושל ישראל כמדינת הגרעין של העם היהודי, ומנתח את היתרונות והחסרונות של החלופות השונות להקמת פורומים עולמיים של העם היהודי. הוא מבוסס על הדיסציפלינות הרלוונטיות ונעזר בראיונות והתכתבויות עם מעצבי מדיניות וחוקרים בעם היהודי. (ראו נספח). יחד עם זאת, סגל המכון לתכנון מדיניות עם יהודי הוא הנושא באחריות להערכה ולהמלצות המוגשות במסמך זה.

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי מעריך את ההזדמנות שקיבל לטפל בסוגיה חשובה זו ומודה לכל מי שביקשו ממנו וסייעו לו לעשות כן.

2. שיקולים עיקריים

העם היהודי עובר תקופה של שינוי קיצוני בדינמיקה הפנימית שלו. מעברי דורות, הסיכוי לנורמליזציה מסוימת במצבה של ישראל במזרח התיכון, תמורה בהזדהות היהודית ובתחושת הקהילה (ההופכות בהתמדה יותר ויותר לעניין של בחירה אוטונומית של הפרט), הם רק כמה מן הבולטים ביותר מבין השינויים הללו. גם הסביבה החיצונית של העם היהודי עוברת שינויים קיצוניים. הגלובליזציה, התמורות הגיאואסטרטגיות, שינויים במערכת הערכים, ביטויים חדשים של אנטישמיות וחידושים מדעיים וטכנולוגיים בוראים מציאויות ואתגרים חדשים. במשולב, התמורות הפנימיות והחיצוניות מספקות לעם היהודי הזדמנויות חסרות תקדים לשגשוג, אך גם מציבות סיכון חמור לשקיעה. חיזוק הפורומים היהודיים עשוי לסייע במימוש ההזדמנויות ובמניעת הסכנות האורבות לעם היהודי ולהשביח את יכולתו, הן במישור החשיבה והן במישור הפעולה, ברמה המקומית והעולמית גם יחד.

אלא שלא ברור אם הקמת מבנים ארגוניים נוספים אכן משרתת מטרה זו. לפיכך יש צורך בהערכה זהירה לפני ייסודם של פורומים חדשים, ובכלל זה ארגונים. הדבר נחוץ אף יותר בגלל המבנה הדואלי של העם היהודי כמערכת קהילתית וולונטרית המארגנת את עצמה בתפוצות, וכמדינה יהודית ודמוקרטית בישראל. כפילות זו יוצרת בעיות קשות לגופים משותפים, ומחייבת מחשבה זהירה והסכמה רחבה לפני הקמתם של מוסדות חדשים.

חשוב להקפיד להימנע מיישום של רעיונות ומושגים, הנובעים מטבעה של ישראל כמדינה, על הקהילות היהודיות בתפוצות. לפיכך, עצם המושגים "דמוקרטיה", "השתייכות" ו"ייצוג", היאים למדינה, מצריכים התאמות משמעותיות כשמדובר בתפוצות. כמו כן יש להביא בחשבון את טבעה הדואלי של ישראל כמדינה דמוקרטית של אזרחיה וכמדינת גרעין של העם היהודי.

העם היהודי מהווה ישות קהילתית ציוויליזציונית, תרבותית ודתית, עם מאפיינים של מעין ישות "פוליטית", "אומה" ו"עם", המאוחדת על יסוד היסטוריה והכרה בגורל משותף, הרגשת השתייכות, שליחות ומסורות משותפות רבות. יש בו תחושת סולידאריות חזקה, הוא משתף פעולה בנושאים רבים ומפעיל מערך מפותח ומסועף של מוסדות המתפקדים כרשתות חופפות.

ואולם רבים מיהודי התפוצות, והרוב בחלק ממדינות המפתח בתפוצות, אינם מעורבים בשום פעילות יהודית מאורגנת. קיים מגוון רחב של סגנונות חיים וריבוי הגדרות למהות היהדות המלווה במחלוקות רבות. זאת ועוד, במבנהו הנוכחי ובעתיד הנראה לעין, חסרה לעם היהודי הגדרת "השתייכות" ברורה ומוסכמת, מרכז סמכויות מוסכם ומבנה מידרגי.

ספק איפוא אם ייסודו של ארגון פורמלי נוסף, בניגוד לפורומים רשמיים פחות, יזמות מן השטח, גופים וולונטריים עצמאיים ומגוון פעילויות "קירוב", יתרום לשיפור האינטגרציה או יבלום התרחקות. להיפך, הוא עלול להגביר את הפיצול. לכן, כששוקלים הקמת מבנים נוספים לעם היהודי יש לנקוט זהירות רבה כדי למנוע פגיעה ביכולות ההתארגנות העצמית. הדחקתם של יחסים סינרגטיים קיימים על ידי מסגרות מעין-מידרגיות, שסביר להניח כי לא יפעלו, תגרום יותר נזק מאשר תועלת.

עקב טבען של הקהילות היהודיות בתפוצות כמערכת המארגנת ומנהלת את עצמה, הסכמה בקרב רובם המכריע של ארגוני המפתח והמנהיגים העיקריים, הן בישראל והן בתפוצות, הוא תנאי להצלחתם של פורומים עולמיים חדשים מכל סוג שהוא. בדיקה של המכון מצביעה על כך כי לרובם המכריע של מנהיגי יהדות התפוצות, ובעיקר בארצות הברית ובאירופה, יש הסתייגויות כבדות משקל מיוזמה להקמת גוף עולמי חדש ו"חזק" של העם היהודי. חששות אלה עומדים בסתירה לדעותיהם של רבים מן המנהיגים הפוליטיים הישראליים שנסקרו, אם כי לא של כולם. יחד עם זאת, אף שחשוב להכיר בהסתייגויות לגיטימיות, אסור להרשות ל"עריצות המצב הקיים" למנוע חידושים חיוניים.

3. מאמצים להשוואה

מבנה העם היהודי, ובכלל זה יחסי ישראל והתפוצות, הוא ייחודי במאפיינים רבים. למרות זאת ראוי להזכיר את נסיונותיהן של מספר מדינות להעניק "ייצוג" מסוים לקהילות של יוצאי ארצותיהם ולחזק בדרכים נוספות את הקשרים בין מדינת האם, לבין תפוצותיה. כך למשל צרפת, איטליה, הונגריה ויוון ממסדות את הקשרים עם קהילותיהן בתפוצות באופנים שונים, מתוך ניסיון לשמר את התרבות, השפה והזיכרון; להגן על הזכויות האזרחיות, הכלכליות והתרבותיות כיחידים וכמיעוטים לאומיים; ולגייס את תמיכתם הפוליטית והכלכלית.

אבל בגלל ייחודו הרדיקאלי של העם היהודי וההיסטוריה של יחסי ישראל והתפוצות, הניסיון של ארצות אחרות, אף שהוא משמעותי ליחסים בין ישראל לבין אזרחיה תושבי חוץ לארץ, אינו בעיקרו רלוונטי לפורומים עולמיים של העם היהודי.

רלוונטיות עוד פחות הן ההשוואות ל"בתים שניים", כמו בית הלורדים בבריטניה. אלה הם גופים חוקתיים של מדינות, והם שונים לגמרי ממה שיכול להתאים לעם היהודי, על הדואליות יוצאת הדופן שלו בין מדינה ותפוצה.

4. התנאים להקמת פורום חדש

העם היהודי עתיר פורומים וארגונים בשלל צורות. כמה מהם עולמיים ומייצגים חלק גדול מהעם היהודי המשתתף בקהילות. הקמת פורומים עולמיים נוספים מוצדקת איפוא רק אם הם עומדים בשבעה תנאים:

- 1) הפורומים החדשים מתמודדים עם צרכים חשובים ששום גוף קיים אינו עונה עליהם במלואם, כגון קירוב החלקים הגדולים של העם היהודי שהם למעשה מנותקים, או התגברות על "פער הדורות".
 - 2) הם מסוגלים לענות על צרכים חשובים ביתר יעילות בהשוואה למה שניתן להשיג על-ידי שיפור המסגרות הקיימות.
 - 3) התועלת הגלומה בהם לעם היהודי גוברת על הפגיעה האפשרית בפעילותם של פורומים קיימים.
 - 4) הם מוקמים בתמיכת רוב המנהיגים, הארגונים והקהילות, או לפחות אינם נתקלים בהתנגדות נחרצת מצד רבים מהם.
 - 5) הם אינם מביאים להגברת הפרישה מן החיים היהודיים, ואף לא מחריפים את הוויכוחים בשאלת "מיהו יהודי" ובסוגיות בלתי-פתירות דומות.
 - 6) הם אינם גורמים נזק חיצוני משמעותי, כגון החרפה במידה מסוכנת של תפיסות קיימות לגבי "הקשר היהודי", נאמנות כפולה וכדומה.
 - 7) הם אינם גורמים לשסעים חמורים במדינת ישראל, שנוקם עולה על כל תועלת.
- את השיקולים האלה דרוש ליישם בהערכת הצעות להקמת פורומים יהודיים עולמיים.

5. צרכים דחופים

דרושה זהירות, אך אסור שזו תבלום פעולה חיונית. הערכת המצב והדינאמיקה של העם היהודי על ידי המכון מזהה לפחות צו קריטי אחד, ושבעה אתגרים מרכזיים מכריעים, המצריכים פורום יהודי עולמי חדש כלשהו.

צו קריטי

כדי להבטיח את יכולת העם היהודי לשגשג בעתיד דרושות פרספקטיבות לטווח ארוך. אמנם קהילות וארגונים רבים תופסים את תפקידם בצורה רחבה ומנסים לטפל בצרכים ארוכי-טווח. ואולם הערכות המכון מצביעות על כך שפרספקטיבות ארוכות-טווח וכוללות אינן זוכות לשיקול ולקדימות הראויים מבחינת הקצאת משאבים, לא בישראל ולא בקהילות היהודיות ברחבי העולם. לפיכך, חיוק אסטרטגיות פעולה ארוכות-טווח ומקיפות הוא משימה חיונית לעתיד העם היהודי.

אתגרים מכריעים

שבעת האתגרים הבאים מדגישים ומפרטים את הצו הקריטי.

(1) יציאה נרחבת מהעם היהודי בתפוצות.

הזדהות עם העם היהודי והשתייכות פעילה אליו הן יותר ויותר עניין לבחירה של הפרט והדרך לנאמנויות אחרות פתוחה לרווחה. הדבר נכון בעיקר לגבי התפוצות, אבל במובנים אחרים ופחות חריפים הוא רלוונטי בטווח הארוך גם לישראל. תהליך החברות לתוך היהדות חייב איפוא להיות אפקטיבי יותר והיהדות חייבת להפוך "תחרותית" יותר ומתיישבת יותר עם הלך הרוח של הדור הצעיר המושפע ממודרניות ומפוסט-מודרניות, תוך התמודדות לפי הצורך.

(2) השתייכות פעילה של הדור הבא

להרחבת האתגר שהוצב לעיל, הגורם האחד החשוב ביותר בעיצוב העתיד הוא מידת נטייתם של הדורות הבאים "להשתייך באופן פעיל" אל העם היהודי. קיימת סכנה גוברת כי שרשרת הדורות תנותק. הפערים הגדולים בחוויה ובזיכרון, וכן בהשקפת העולם ובתנאי החיים, בין הדורות המבוגרים ודור הביניים שנולדו לפני 1970, מצד אחד, לבין הדור הצעיר יותר שנולד אחרי 1970, מצד שני, מהווים סכנה חמורה להמשכיות. פעולה מאומצת וחדשנית לגישור על הפער המאיים בין הדורות היא איפוא צורך קיומי.

(3) חיזוק וגיבוש אופייה של ישראל כמדינה יהודית, שהיא מדינת הגרעין של העם היהודי
עצם המגמות הבנויות לתוך ישראל כמדינה דמוקרטית מערבית, בצירוף תהליכים נמשכים וצפויים מבית ומחוץ, נוטים לשחוק את אופייה של ישראל כמדינה יהודית. לפיכך דרושים צעדים נחרצים לחיזוק ועיבוי אופייה זה.

(4) יחסי ישראל והתפוצות

ההבדלים העצומים בהשקפות העולם, בראיית הבעיות, במודעות העצמית ובסביבה, שבין החוויה היהודית

בישראל לבין זו שבקהילות התפוצה, בשילוב עם ההבדלים הרבים במאפיינים החברתיים-כלכליים, הם כוחות חזקים הפועלים בכיוון של הגדלת המרחק בין ישראל לבין התפוצה של העם היהודי. מאמצים נרחבים לחיזוק הזהות המשותפת וקידום השילוב הם איפוא חיוניים.

(5) התחשבות שיטתית בהשלכות לעם יהודי בקבלת ההחלטות בישראל מקבלי ההחלטות הבכירים בישראל מכירים עקרונית באחריותם על וכלפי העם היהודי בכללותו. ואולם מחקר אמפירי בעריכת המכון מוכיח כי למרות שיפור-מה באופן כללי, ההשפעה האפשרית של החלטות ישראליות על קהילות יהודיות ברחבי העולם אינה זוכה לשיקול הראוי. הדבר חשוב מאד שכן להחלטות רבות של ממשלות ישראל יש השלכות משמעותיות, לטווח הקצר והארוך, על העם היהודי ועל היהדות בכלל. לכן יש צורך דחוף בהעמקת ההתייחסות להשלכות של החלטות ישראליות על העם היהודי בתפוצות.

(6) שיח משותף מעמיק יותר בסוגיות היסוד של העם היהודי שפע של פורומים רעיוניים, פוליטיים, דתיים, מקצועיים ואקדמיים עוסקים בסוגיות יסוד שבפניהן ניצב העם היהודי. עם זה עיקר השיח והפעולה הנובעת ממנו ממודרים, מקוטעים, לעתים קרובות בעלי צביון פוליטי מיותר, ותכופות חסרי ערך מעשי. בסוגיות מכריעות רבות, כגון חינוך יהודי, לא מתקיים כלל שיח מקיף, או שהוא שטחי למדי. העמקת השיח הממוקד בסוגיות המעצבות את עתיד העם היהודי ככלל, תוך התוויית דרכי פעולה, היא איפוא חיונית.

(7) שיפור התיאום של עיקרי המדיניות בסוגיות רבות הנוגעות לעם היהודי הטיפול הטוב ביותר הוא באמצעות גופים עצמאיים המתמחים בסוגיות ספציפיות. אבל ישנן סוגיות קריטיות המחייבות פעולה מתואמת ובחלקה אף משולבת. אמנם קיימים מבנים ופורומים המצליחים להשיג תיאום וסינרגיזם ראוי בסוגיות מסוימות ואולם בעניינים רבים ומכריעים חסר תיאום חיוני. לא מתקיימת למידה הדדית בין קהילות וארגונים חשובים ובתחומים מסוימים התחרות והניגודים חורגים מן הרמה הרצויה. לכן יש צורך בשיפור התיאום ובשילוב המדיניות בסוגיות קריטיות רבות.

6. מסקנה כללית

לסיכום, המסקנה הכללית היא שיש צורך לשפר מאוד את החשיבה והפעולה האסטרטגית והיצירתית כדי להתמודד בהצלחה עם האתגרים הקיומיים הניצבים בפני העם היהודי, בטווח הקצר והארוך גם יחד. ואולם, כפי שכבר צוין, אין זה ברור שדווקא הקמת ארגונים רשמיים נוספים היא הדרך הטובה ביותר לעמידה ביעד זה. ואכן קיים תיעוד רב על הסכנה שבהקמה חפוזה של ארגונים חסרי תועלת של ממש "על מנת לעשות משהו". תחת זאת מומלץ לחפש דרכים נכונות יותר להתמודדות עם ההזדמנויות והסיכונים. המכון הגיע למסקנה כי פורומים עולמיים חדשים של העם היהודי יכולים למלא תפקידים חשובים שכיום אינם מתמלאים כראוי, בתנאי שתעשה עבודת הכנה מקצועית מתאימה והם יתכנסו לאחר גיבוש סדר-יום משמעותי והסכמה רבה עליהם.

7. יתר הבאה בחשבון של השלכות לעם היהודי בקבלת ההחלטות בישראל

צורך ברור, הנפרד מהקמת פורומים עולמיים חדשים לעם היהודי, הוא בשיפור יסודי באופן שבו שוקלת מדינת ישראל את ההשלכות הנובעות מהחלטותיה על העם היהודי. הדבר מחייב בראש ובראשונה כי המטה המקצועי הפועל במוקדי החלטה ישראלים יהיה מופקד על בחינת ההשלכות על העם היהודי, בכללותו או על חלקיו, ושיהיה מצויד לעשות כן. זאת בליווי התייעצויות בין המטה לבין מנהיגים, ארגונים והוגים יהודיים, לפי הצורך ובנושאים ספציפיים.

העמקה ניכרת בהבנת ההשלכות על העם היהודי בעבודת המטה של ממשלת ישראל ומתן משקל יתר להשלכות אלה בעת קבלת החלטות, הוא המהלך החיוני והדחוף ביותר. לא קשה לממשו אם יש רצון לעשות זאת. אם תישמר הדיסקרטיות, אפשר לפתח התייעצויות עם יחידים ועם ארגונים רלוונטיים ובעלי נכונות בעם היהודי. לכן:

המלצה ראשונה

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי ממליץ על חיזוק עבודת המטה הנוגעת להשלכות על העם היהודי של החלטות ישראליות. בנוסף יש להעמיק את התייעצויות עם מנהיגים, ארגונים והוגים יהודיים באופן לא רשמי לפי הצורך.

יש לציין כי מספר מנהיגים יהודים באירופה אינם סבורים שממשלת ישראל צריכה להתחשב בעת קבלת החלטות בהשלכות פעולותיה על העם היהודי. לדעת המכון, השקפות אלו עומדות בסתירה לאופייה של ישראל כמדינת הליבה של העם היהודי.

לצורך התייעצויות הנוגעות לסוגיות עולמיות של העם היהודי, עתידו והחלטות אסטרטגיות, יש לשים לב להמלצה השנייה.

8. פורומים עולמיים של העם היהודי: חלופות, הערכות והמלצות

בהתחשב בניתוח המוצג במסמך זה, המכון עיצב והעריך חמש חלופות עיקריות.

חלופה ראשונה. לא לעשות כלום.

המכון פוסל חלופה זו. יש צרכים חשובים, חלקם קריטיים, שאין להם מענה. היוזמה שהעלה נשיא מדינת ישראל מהווה הזדמנות מבורכת להתקדם לקראת מענה על הצורך הזה, ואסור להחמיצה.

חלופה שנייה. להקים פורום מנהיגים של ארגונים יהודיים עולמיים עיקריים לצורך התייעצויות פנימיות ותיאום. פורום זה ישותף בהתייעצויות עם ממשלת ישראל לפי העניין בדיוני ועדת התיאום ממשלה-סוכנות, שתורחב לצורך זה.

הסבר: קיימים בין חמישה לעשרה ארגונים יהודיים עולמיים המטפלים בסוגיות העיקריות המשפיעות על העם היהודי בכללותו. קיימים מגעים בלתי-רשמיים רבים וחברויות חופפות. אבל חסר שיח שיטתי, למידה ותיאום הדדיים.

הערכה: המכון סבור כי חלוקת עבודה, הבדלי השקפות ודעות ותחרות מדרבנת אינם רק בלתי-נמנעים, אלא אף תורמים לשיפור הביצועים הכוללים. כמו כן, כפי שכבר נזכר, קיימים יחסים הדדיים רבים וקיימת מידה מסוימת של שיתוף פעולה. עם זה, כמעט כל המרואיינים ביטאו את הדעה שיש צורך דחוף במפגשים תקופתיים, למידה הדדית ויתר תיאום בין מנהיגי הארגונים היהודיים העולמיים העיקריים, שאינם מתקיימים בגלל סכסוכים מיותרים. זוהי נקודת תורפה ברורה שצריך להתגבר עליה.

בעניין זה ראוי להזכיר את האמנה בין ממשלת ישראל לבין הסוכנות היהודית משנת 1971, שלפיה הוקמה ועדת תיאום המורכבת ממספר שווה של נציגי הממשלה והסוכנות היהודית. אמנה זו מסמיכה את הוועדה להמליץ לממשלת ישראל בעניינים בתחום הפעילות הנרחבת של הסוכנות היהודית.

ועדת התיאום מהווה מנגנון שהוא בבחינת נכס קיים שספק אם ניתן היום לשכפול. כדי לתת מענה כולל ככל שניתן לצרכי התיאום וההתייעצות בין מדינת ישראל לבין יהדות העולם, מומלץ לכלול בדיוניה לפי העניין את הפורום של ראשי הארגונים העולמיים בעם היהודי.

המלצה שנייה

- א. יש להקים "פורום ראשי הארגונים העולמיים בעם היהודי". הפורום צריך להיות מצומצם כדי להבטיח את יעילות פעולתו. ישתתפו נציג אחד או שניים לכל היותר מכל אחד מהארגונים העיקריים. לצידו ניתן להקים קבוצות עבודה שיכללו משתתפים נוספים. פורום זה ייפגש לפחות פעמיים בשנה כדי לדון בבעיות משותפות, להחליף מידע ודעות, ולחפש דרכים לשיפור התיאום.
- ב. המכון ממליץ להשתמש במנגנון ועדת התיאום ממשלה-סוכנות, תוך ניצול מעמדה החוקי, לצורך קיום התייעצויות בין מנהיגי התפוצות עם ממשלת ישראל. לצורך זה מומלץ להרחיב את ועדת התיאום ולכלול בה גם את פורום ראשי הארגונים העולמיים בעם היהודי.

חלופה שלישית. ועידות עולמיות שנתיות.

הסבר: תאורגן סדרה של ועידות עולמיות שנתיות, בהשתתפות מנהיגים, ארגונים, נציגי קהילות, הוגים נבחרים וקבוצה גדולה של משתתפים צעירים, מתחת לגיל שלושים-וחמש. הרכב הוועידה לא יכלול מפלגות וגופים דומים. יוזמנו בין מאתיים לשלוש-מאות משתתפים כדי לתת ביטוי לפלחים מרכזיים בעם היהודי, אך מבלי להתיימר ל"ייצוגיות". מושבי המליאה יהיו פתוחים, אבל רוב העבודה תבצע בקבוצות קטנות עם מספר מוגבל של משתתפים מוזמנים, על בסיס חומר רקע וניירות עמדה מפורטים ויסודיים. חלק מן הוועידות השנתיות יוקדש לדיון כולל בסוגיות עולמיות של העם היהודי, ואילו אחרות יוקדשו לנושאים ספציפיים. יש להימנע מהצהרות סמליות ומהחלטות ריקות מתוכן. תחת זאת יש לחתור למסקנות ביצועיות מעמיקות שיתבססו על הבנה משותפת של הסוגיות המרכזיות. שיח מתמשך בנושאים נבחרים בתוך קבוצות העבודה יאפשר רצף של עבודה בין הוועידות. הצלחתה של חלופה זו מצריכה נשיאות וסגל ליבה מצומצם האחראי לארגון הוועידות, קביעת סדר היום, הזמנת חומרי רקע ועוד.

הערכה: כיום לא מתקיימים מפגשים עולמיים מכווני-סדר יום מוגדר ולא פוליטי במידה מספקת, כמוצע בחלופה זו. אף שראוי להימנע מציפיות יתר, כינוס ועידות שנתיות בצירוף המאמצים הנמשכים בקבוצות העבודה של הוועידות עשוי לאפשר שיח חשוב והמלצות משמעותיות שתהיינה בעלות השפעה מעשית בסוגיות מרכזיות של העם היהודי. פורום-משנה של משתתפים צעירים עשוי לעזור בהתמודדות עם פערים בין-דוריים. הוועידות העולמיות יכולות גם לחזק את המודעות העצמית העולמית של העם היהודי.

בחלופה זו תמכו כמעט כל המנהיגים וההוגים שרואינו, שרבים מהם התייחסו לוועידה באופן חיובי כמעין "ועידת דאבוס יהודית". יתרון נוסף הוא בכך שחלופה זו אינה כרוכה בסיכונים משמעותיים. לדעת המכון, חששות מפני הסלמה של דימויי "הקשר היהודי" או של דימויים שליליים אחרים הם זניחים.

לפיכך:

המלצה שלישית

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי ממליץ לארגן ועידה עולמית ראשונה של העם היהודי, שתוקדש לחיזוק הרצף הבין-דורי. דרוש להכין את הוועידה בקפידה רבה כדי להבטיח שיח מעמיק ואיכותי, במליאה ובקבוצות העבודה גם יחד. נשיא מדינת ישראל בשיתוף עם ראשי האירגונים העולמיים בעם היהודי יעניקו חסות לפעילות זו. לאחר הוועידה הראשונה, יש לקיים בהסכמה ועפ"י החלטה מתאימה, ועידות נוספות, שההשתתפות בהן תותאם בחלקה לנושאים שעל סדר היום. קבוצות עבודה תקיימנה שיח רצוף בתקופות שבין הוועידות. נשיאות וסגל עובדים קטן יהיו אחראים לכינוס הוועידות ולהיערכות לקראתן.

חלופה רביעית. ארגון עולמי חדש של העם היהודי.

הסבר: להלן מפרט עקרוני הממחיש את צורתו ומהותו של הארגון המוצע:

- 1) משימתו העיקרית של הארגון היא לבחון לעומקן סוגיות בעלות חשיבות מרכזית לעתיד העם היהודי, ולגבש המלצות הנוגעות לסוגיות אלו עבור המוסדות המרכזיים של העם היהודי והציבור היהודי בכללותו.
- 2) להמלצות הללו יהיה מעמד "חזק", בהתבסס על הרכב הפורום והלגיטימיות שלו, אך לא תהיה להן סמכות מידרגית.
- 3) בארגון יהיו 120-240 חברים, בהרכב שיהווה תמהיל יחסי כפי שייקבע של נציגי הגופים העולמיים העיקריים של העם היהודי, הקהילות היהודיות מחוץ לישראל, העם היהודי בישראל, והוגים יהודים בולטים. לפחות עשרים אחוזים מכלל החברים יהיו כאלה שנולדו אחרי 1970, לפחות שלישי מכלל החברים יהיו נשים, ולפחות שלישי גברים.
- 4) הארגון יתכנס אחת לשנה. מרבית העבודה תתבצע בקבוצות עבודה ועל בסיס מתמשך בצוותים ובוועדות, שבראשם נשיאות שתמנה המליאה, ולצידה סגל מסייע קטן.
- 5) התקציב לשלוש שנות התפעול הראשונות של הפורום העולמי של העם היהודי יובטח מראש, או לכל המאוחר אחרי מושב המליאה הראשון.
- 6) תוקם ועדה מכינה, שתהיה אחראית לקביעת ההרכב ופרטים אחרים הנוגעים לפורום, לכינוס המליאה הראשונה ולגיוס הסכמה, תמיכה ומשאבים. הרכב הוועדה המכינה יוסכם בין הארגונים והקהילות היהודיים המרכזיים וגורמים מתאימים בישראל ובממשלתה.

המכון יכין המלצות חלופיות מפורטות יותר למקרה שתתקבל החלטה לבחור בחלופה של הקמת ארגון עולמי חדש לעם היהודי. עם זאת, המכון ממליץ שלא לדון בפרטים לפני שתתקבל החלטה עקרונית.

הערכה: זוהי חלופה חשובה, שיש הסבורים כי היא עשויה להשביח באופן ניכר את יכולות הפעולה המשותפת של העם היהודי. לאור מבנה העם היהודי בתפוצות כמערכת שהיא ברובה מארגנת ומנהלת את עצמה סביר מאוד להניח שארגון כזה יתקשה להנות ממעמד סמכותי ולהבטיח התייחסות משמעותית להמלצותיו. באופן בלתי נמנע תיווצר חפיפה מרובה בין הארגון המוצע לבין ארגונים קיימים. המכון מעריך כי רובה המכריע של המנהיגות היהודית בתפוצות מתנגד להקמת ארגון כזה וכי הקמתו תיתקל בהתנגדות קשה בישראל. כל אלה פוגמים בסיכויי ההצלחה ומגדילים את הסבירות לכך שהנזק שבמאמצים להקמת ארגון זה עולה במצב הקיים על תועלתו.

לפיכך:

המלצה רביעית

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי מייחס משמעות רבה ליוזמה להקים ארגון עולמי לעם היהודי. עם זה, המכון ממליץ במצב הקיים לא להקים ארגון חדש משום שארגון כזה אינו הולם את מבנה העם היהודי ועלול לסבך את

המפה הארגונית הקיימת באופנים שנוקם רב מתועלתם. כמו-כן, חסרה ההסכמה החיונית להקמת ארגון כזה. לכן המכון ממליץ להתקדם במימוש חלופות אחרות ורק אחרי שייצבר ניסיון בוועידות שנתיות, לבחון את האפשרויות להתקדם לעבר מבנים נוספים של פורומים/ארגונים עולמיים של העם היהודי, שיענו על צרכים קיומיים שאין להם טיפול הולם. עם זה מודגש שיש להימנע מפעולה טרם זמנה.

חלופה חמישית. פורום עולמי של פעילים יהודים צעירים. הסבר: הרעיון הוא לארגן, או לפחות לסייע בהתארגנות עצמית של פורום פעילים יהודים צעירים (עד גיל שלושים-וחמש). פורום זה יתבסס בחלקו על יוזמות וארגונים קיימים, אך יעסוק בפעילות נרחבת שתכליתה להגיע לבני נוער וצעירים שאינם משולבים בקהילות ומסגרות יהודיות אחרות.

הערכה: זוהי חלופה מושכת ובחלקה חדשנית רדיקאלית, במיוחד לאור סקרי המכון הראשוניים המעידים כי גילאי 35 ומטה אינם זוכים כיום לייצוג הולם בגופי הנהגה של מרבית הארגונים היהודיים העולמיים.

זו עשויה להיות החלופה הטובה ביותר כדי להגיע אל הצעירים היהודים הרבים שכיום אינם נוטלים חלק בפעילויות יהודיות מכל סוג שהוא. ואולם היא עלולה להעמיק במקום לצמצם את הפערים בין הדורות. זאת ועוד, הרעיון הזה מתאים יותר ליוזמות העולות מן השטח מאשר להחלטות מגבוה. המכון לתכנון מדיניות עם יהודי לא הצליח לבדוק כראוי את ההצעה החדשנית הזו במסגרת הזמן שעמד לרשותו, אבל הוא בדעה שהיא טעונה בדיקה נוספת ברוח חיובית.

לפיכך:

המלצה חמישית

להתקדם להקמת פורום עולמי של פעילים יהודים צעירים (עד גיל 35)

א. מומלץ להתייחס עקרונית בחיוב לרעיון של הקמת פורום עולמי של פעילים יהודים צעירים. יש ללמוד אותו בדחיפות, לעבד אותו, להעריכו ולהכינו למימוש, תוך שיתוף פעולה הדוק עם פורומים קיימים של צעירים יהודים ומנהיגים מן השטח.

ב. דרוש ללמוד את הרכב הגילים בהנהגות הארגונים היהודיים העיקריים, ולעשות מאמץ להבטיח שלפחות עשרים-וחמישה עד שלושים-וחמישה אחוזים מן החברים יהיו בני פחות משלושים-וחמש.

המכון לתכנון מדיניות עם יהודי רואה בעבודה על חלופה זו ועיבודה לפרטים חלק ממשימת הליבה שלו. הצעה להכין הערכה מפורטת ועיצוב דרכי מימוש תוגש לחבר המנהלים של המכון לדיון ואישור.

המכון מבקש לציין את הצורך לעבות את המפגשים בין מלומדים, חוקרים, הוגים ומתכננים העוסקים בסוגיות העם היהודי. המכון פועל בכיוון זה בהקשרים אחרים. אבל מדובר בעניין שונה ויותר "הגותי", שאינו מתאים למסגרת הפעולה שהציע נשיא מדינת ישראל ושנדונה בנייר עמדה זה.

9. הגעה להחלטה

המכון ממליץ להגיע להחלטה עקרונית על החלופות דלעיל. אם תתקבל החלטה להתקדם, יש להקים ועדת היגוי שתטפל בפרטים ובמימוש. הרכב ועדת ההיגוי מעלה בעיות רבות, אך אלו חורגות מהיקפו של נייר העמדה שהמכון לתכנון מדיניות עם היהודי התבקש להכין.

המכון ישמח להיות לעזר נוסף בכל דרך שיוכל.

נספח: אנשים שרואיינו ו/או נתנו חוות דעת בכתב

המכון לתכנון ומדיניות העם היהודי מכיר תודה
על הרעיונות החשובים שהועלו בראיונות ובתשובות בכתב על-ידי האנשים הבאים:

קולט אביטל
פיטר אופנהיימר
סטוארט אייזנשטאט
בנימין איש-שלום
גירום אפשטיין
רוני בנטוף
ג'ונתן ג'וזף
מרטין גילברט
מייקל גלמן
מישה גלפרין
הנרי גרינוולדר
סטיב דונשיק
יורם דינשטיין
מלקולם הונליין
סטיב הופמן
גיאן-ג'אק ואל
דיויד הריס
ישראל זינגר
ג'ונתן זקס
גימי טיש
לורד אנדרו יאנג

אריק כרמון
עמוס להמן
לורד מייקל לוי
מארק ליבלר
פיטר מדינג
ארנון מנטבר
סלי מרידור
זאב סגל
לסטר פולק
אברהם פוקסמן
רוג'ר קוקרמן
קלוד קליין
אברהם רביץ
אליקים רובינשטיין
ראובן (רובי) ריבלין
גיון רסקיי
פלג רשף
במבי שלג
יאיר שלג
נתן שרנסקי
עקיבא תור

הערות: